TRADIŢIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ. COORDONATE, STADIU AL CERCETĂRII, POTENŢIAL
(Cuvînt în deschiderea lucrărilor Simpozionului)

PROF. DR. EUGEN MUNTEANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi
eugenmunteanu@hotmail.com

Stimate d-le academician Viorel Barbu, preşedinte al Filialei din Iaşi a Academiei Române, stimată doamnă Elsa Lüder, stimate d-le prorector Gheorghe Popa, stimate părinte prorector Popa, stimate d-le decan Avădanei, doamnelor şi domnilor colegi,

În deschiderea Simpozionului nostru, vă cer îngăduinţa de a vă reaminti că, de mai bine de două decenii, la Iaşi se află în desfăşurare un amplu proiect ştiinţific, cunoscut sub numele *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Iniţiat la jumătatea anilor '80 ai secolului trecut în cadrul parteneriatului academic între universităţile din Iaşi şi Freiburg im Breisgau de un grup de filologi coordonat de profesorii Paul Miron, Vasile Arvinte şi Alexandru Andriescu, proiectul MLD a antrenat în timp un număr de peste 20 de filologi din Iaşi, Freiburg, Bucureşti şi Cluj şi s-a concretizat în publicarea celor 9 volume ale ediţiei ştiinţifice a monumentului literar pe care îl numim *Biblia de la Bucureşti* (1688), dintr-o serie proiectată să conţină 25 de volume. Proiectul continuă, într-un cadru instituţional mai stabil, sub auspiciile şi cu suportul financiar al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" şi cu colaborarea Universităţii din Freiburg şi a Institutului de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi. În cadrul Centrului de Studii Biblico-Filologice al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", întemeiat în februarie 2009, ne-am propus ca, într-un timp rezonabil (6-7 ani), antrenînd, pe lîngă colaboratori mai vechi, cîţiva dintre cei mai bine pregătiţi cercetători din tînăra generaţie, filologi şi teologi, să finalizăm această prestigioasă lucrare.

Suntem bucuroşi să anunţăm acum, într-un cadru public oarecum festiv că, în mai puţin de doi ani de la demararea acestui proiect, echipa noastră, alcătuită din cei cinci tineri cercetători filologi angajaţi ai Universităţii, împreună cu alţi 17 colaboratori externi din Iaşi, Bucureşti, Oradea, Craiova, Leuven, Oradea şi Arad, angajaţi pe bază de contract, pe termene de la 6 la 24 de luni, am finalizat, în proporţie de cca 75 de procente operaţiile filologice primare necesare publicării, în ritm susţinut, a volumelor viitoare ale seriei *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Este vorba despre următoarele operaţii: transcrierea interpretativă a manuscriselor

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

chirilice nr. 45 (versiunea „Milescu revizuită") şi nr. 4389 (versiunea „Daniil Panoneanul"), în total cca 1200 de pagini de text chirilic, şi a textului tipărit al *Bibliei de la Bucureşti* (cca 700 pagini); revizuirea integrală a textelor transcrise; realizarea comentariilor de natură filologică şi exegetică. În lunile viitoare vom preda Editurii Universităţii primele volume ale noii serii a proiectului *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Este vorba, mai întîi, despre volumul următor al seriei *Biblia 1688*, dedicat cărţii- lor biblice *Paralipomena I, II*, în structura şi formatul cunoscute. Tot în cursul anului 2011, vor fi predate editurii volumele corespunzătoare cărţilor biblice *Iov* şi *Cartea a IV-a a Macabeilor* („Tratatul despre raţiunea dominantă"). Intenţionăm de asemenea să publicăm într-un volum masiv textul integral al versiunii Milescu a Vechiului Testament. Însoţită de o amplă introducere, de un aparat critic filologic şi de un cuprinzător glosar analitic, ediţia noastră va acoperi un important gol de informare pentru filologi. Specialiştii vor avea, în sfîrşit, prilejul de a consulta, într-o ediţie critică, textul integral al traducerii lui Nicolae Milescu, cel care a stat în mod nemijlocit, după cel puţin două revizuiri succesive, la baza textului tipărit la Bucureşti în 1688.

În scopul sprijinirii activităţii Centrului MLD, cercetătorii angrenaţi în proiect au luat iniţiativa înfiinţării Asociaţiei de Filologie şi Hermeneutică Biblică din România (60 de membri). Cu ajutorul acestei asociaţii am reuşit publicarea primului număr al revistei Centrului nostru *Biblicum Jassyense. Romanian Journal for Biblical Philology and Hermeneutics* şi organizarea prezentului colocviu (cca 50 de participanţi). Între realizările mai remarcabile ale Centrului nostru, notăm şi organizarea la Veneţia, în aprilie 2010, a colocviului internaţional „La tradizione biblica rumena in contessto europeo" (14 participanţi, din România, Franţa, Belgia, Bulgaria şi Italia). În comitetul de organizare a colocviului de la Veneţia, finanţat integral de Institutul Cultural Român, Centrul nostru a fost reprezenat de dr. Anamaria Gînsac, bursieră a Academiei Române pe lîngă Centrul de Cultură şi Cercetare Umanistică, şi de subsemnatul. Lucrările acestui colocviu se află în stadiu de pregătire pentru tipar la Editura Universităţii[1].

La capitolul realizări notabile putem trece şi participarea a cinci dintre colaboratorii la proiectul nostru (Sabina Savu-Rotenstein, Anamaria Gînsac, Elena Dănilă, Gabriela Haja şi subsemnatul) la recentul Congres Internaţional de Lingvistică Romanică de la Valencia, Spania (septembrie 2010).

În fine, mai notăm şi faptul, important în opinia noastră, că un număr important de doctoranzi ieşeni lucrează la teme din sfera filologiei şi hermeneuticii biblice, beneficiind de îndrumarea şi de infrastructura de cercetare a Centrului nostru. Unii au susţinut deja teze foarte bune (Emanuel Conţac, *Mentalităţi culturale*

[1] Între timp, volumul a şi apărut, sub titlul *Atti del Congresso Internazionale „La tradizione biblica romena nel contesto europeo"* (Venezia, 22-23 aprilie 2010), a cura di Eugen Munteanu, Ana-Maria Gînsac, Corina Gabriela Bădeliţă, Monica Joiţa, număr special al revistei „Cuaderni della Casa Romena di Venezia", VII, 2010, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2010, 168 p.

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

românești și concepții teologice ortodox-răsăritene reflectate în lexicul și stilul traducerilor românești ale Noului Testament, Ana-Maria Gînsac, *Teonimie românească. Concept, metodă, probleme*), cîțiva dintre colaboratorii noștri se află în stadiu avansat de redactare a unor teze de doctorat (Sabina Savu-Rotenstein, despre adaptarea numelor proprii biblice în limba română, Ioan-Florin Florescu, despre problematica traducerilor biblice, Silvia Baltă, despre cromatică biblică); alții se află în perioada de documentare (Ana Spenchiu, un studiu comparativ între *Biblia de la București* și *Biblia de la Blaj*, Cristina Cărăbuș, despre numele animalelor în Biblie, Anuța Ciornei-Ardelean, despre numele plantelor în Biblie, Iosif Camară, un studiu monografic al rugăciunii domnești în limba română, Teofil Grosu, studiu istoric comparativ despre molitvenicele românești). Alți colaboratori ai noștri pregătesc ediții critice de texte vechi: Mădălina Andronic-Ungureanu (*Parimiile* lui Dosoftei), Oana Panaite (*Leastvița* lui Varlaam), Lucia Cîmpeanu (*Theologhia* lui Samuil Micu), Iulia Mazilu (*Șeapte taine ale Besearecii*), Mihaela Rădulescu-Crețu, Alina Camil (*Liturghierul* lui Antim Ivireanul), Silvia Chiosea (*Panegriricul* lui Constantin Brîncoveanu), Andreea Drișcu (*Gramatica* lui Radu Tempea). În fine, cîțiva dintre colaboratorii Centrului și ai Asociației noastre și-au ales ca obiect de studiu doctoral teme înrudite, precum receptarea scrierilor lui Ioan Gură de Aur în cultura românească (Ana Bobu), receptarea scrierilor lui Vasile cel Mare în cultura românească (Andra Martin), monografie Veniamin Costachi (Elena Spiridon).

Apreciem că, dincolo de importanța ei instrinsecă majoră, activitatea noastră la Centrul MLD al Universității are meritul de a fi atras atenția asupra unui domeniu mai puțin cunoscut al culturii românești, cel al tradiției biblice. Despre această temă voi avea prilejul să vorbesc peste o oră.

1. Disocieri cu caracter conceptual general

Îmi propun ca, în comunicarea plenară programată în deschiderea lucrărilor Simpozionului nostru, să încerc să formulez un punct de vedere filologic asupra conceptului de tradiție biblică românească, propunînd în același timp o serie de disocieri conceptuale necesare. Voi încerca apoi să argumentez vastitatea unui domeniu de studiu și cercetare încă insuficient explorat în cultura noastră. În fine, în a treia parte a expunerii mele, voi formula o serie de propuneri concrete, care pot constitui în viitor materia unor solide proiecte de cercetare.

Într-un mod oarecum paradoxal, începuturile în secolul al XVI-lea ale acestei tradiții sunt relativ mai bine studiate și cunoscute din punct de vedere filologic decît producția de texte românești din secolele ulterioare, al XVII-lea-al XX-lea. Cauzele acestui fenomen sunt multiple și pot constitui ele însele obiectul unui studiu aprofundat. Nu le vom aborda acum, în cadrul acestei comunicări. Ne vom mulțumi doar să constatăm că ne aflăm în fața unui cîmp de cercetare vast și fertil, pe care îl putem numi generic *tradiția biblică românească*. Filologiei, ca disciplină-pilot în sfera cercetării umaniste, îi revine sarcina de a stabili, a conserva, a edita și a

BDD-A19561 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

interpreta textele, plasîndu-se astfel, în mod natural, în centrul iniţiativelor de sporire a cunoaşterii acestui cîmp problematic central. Dacă obiectivele generale şi metodele specifice ale filologiei ne sunt cunoscute tuturor, consider că este util să încercăm să aproximăm cîteva elemente esenţiale ale definiţiei conceptului la care ne referim.

Propun mai întîi o determinare de ordin cantitativ: *tradiţia textuală biblică românească* include, fără excepţie, toate versiunile din Sfînta Scriptură elaborate în limba română, parţiale sau integrale, manuscrise sau tipărite, indiferent de epoca, de contextul politic, confesional sau cultural în care acestea au fost produse. Această poziţie maximală, impusă de necesitatea poziţionării obiective a omului de ştiinţă în ipostaza de filolog, implică aşadar o delimitare preliminară de natură confesională. Cade în competenţa teologilor diferitelor confesiuni creştine care se exprimă în limba română de a dezbate şi sistematiza implicaţiile de ordin dogmatic, canonic, ecleziologic sau în general teologic ale circulaţiei şi funcţiilor textelor Sfintei Scripturi, precum şi a semnificaţiilor eventualelor diferenţe sau divergenţe de opţiune în interpretarea unor pasaje scripturale. Legitimitatea demersului filologic în cercetarea Sfintei Scripturi în cadru extra-confesional este externă sferei credinţei şi este dată în mod necesar de caracterul obiectiv şi istoric al suportului material al mesajului scriptural: limba (limbile) istorică (istorice) a comunităţii (comunităţilor). Acceptăm ca pe o axiomă poziţia teologilor, potrivit cărora adevărurile credinţei, cuprinse în cuvintele Sfintei Scripturi, sunt – dat fiind caracterul lor inspirat de Sfîntul Duh – unice, imuabile şi non-dependente de limbile în care, întîmplător, adică prin determinare istorică, se exprimă. Ca filologi – în măsura în care filologia este o ştiinţă pozitiv-empirică fără să înceteze să fie, într-o altă componentă a sa, şi o ştiinţă a interpretării – suntem însă conştienţi că nu putem vorbi despre un *adevăr* istoric al textelor, ci doar despre o *autenticitate* a lor. Restaurarea şi conservarea textelor în autenticitatea lor lingvistică primară este aşadar preocuparea prioritară, asumată prin tradiţia academică, a filologului. Aş supune însă atenţiei tuturor celor care se apropie de textele scripturale cu intenţii ştiinţifice ideea necesităţii asumării a ceea ce aş numi *principiul filologic absolut*. Acest principiu ne-ar obliga ca, dincolo de orientările confesionale, care pot fi diverse, dincolo de poziţionarea epistemologică şi metodologică – putem fi teologi, istorici ai religiilor, arheologi, filosofi, antropologi, sociologi, psihologi etc. – să acceptăm, de asemenea ca pe o axiomă, faptul că garanţia obiectivităţii ştiinţifice rezidă tocmai în *autenticitatea filologică* a textului. Cu alte cuvinte, textul scriptural ca atare, fie că avem în vedere originalele primare, ebraic sau grecesc, sau versiuni, mai vechi sau mai noi, începînd cu cele antice, în latină, siriacă, armeană, coptă etc., fie versiuni moderne mai recente, trebuie tratat de orice interpret ca o realitate istorică unică, a cărei legitimitate se întemeiază tocmai pe autenticitatea sa filologică. Dacă acceptăm acest principiu raţional, ne dăm seama de enorma importanţă a criticii filologice.

Vom relua ulterior problematica filologică. Revenind acum asupra înţelesurilor sintagmei *tradiţie biblică textuală*, este nevoie, cred, să operăm cîteva distincţii pe

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

marginea conceptului de text. Vă propun să înţelegem prin text orice formă a creativităţii verbale care se prezintă ca un ansamblu de enunţuri formulate (oral sau în scris) într-o varietate a unei limbi istorice date, deţinînd un grad superior de coerenţă internă în jurul unui conţinut oarecare (religios, literar, juridic, ştiinţific, practic etc.) şi a unei finalităţi implicite sau explicite. Însuşindu-ne o terminologie la modă, vom spune că orice text presupune un „eveniment discursiv originar", care îi explică structura, funcţiile şi finalităţile. Pe lîngă textul propriu-zis, acest „eveniment discursiv originar" produce, deopotrivă, şi norme de înţelegere ale textului respectiv. Cu alte cuvinte, orice document scris al unei tradiţii literare îşi are înscrise cumva, în „codul său genetic", şi regulile înţelegerii sale. Singura cale de acces la acest cod implicit este cea critic-filologică, care conferă o oarecare certitudine a autenticităţii primare a textului, adică a formei sale lingvistice originare. Critica de text rămîne prin urmare apanajul şi datoria primară a filologului, mai ales în cultura noastră, în care avem încă de editat critic atîtea sute de texte importante, multe dintre ele încă inedite.

Ne punem acum următoarele întrebări: Ce sunt textele biblice şi cum am putea înţelege mai complet specificitatea lor în raport cu marea varietate de texte posibile? Ce criterii distinctive s-ar putea dovedi mai utile?

Criteriile structurale ne sunt cel mai la îndemînă şi vom încerca deci o definire mai precisă a tradiţiei textuale biblice pornind de la acestea. În lucrarea *Palimpsestes* din 1982, G. Genette a propus o tipologie structurală a textelor bazată pe diversitatea „relaţiilor" sau „transformărilor" transtextuale posibile. Această schemă, care a devenit populară mai ales printre literaţi, ne poate oferi sugestii utile. Definite drept categorii structurale şi denumite ingenios, prin apelul la virtuţile unor prefixe greceşti, „relaţiile transtextuale" ar fi, după Genette, următoarele:

1) Relaţii intertextuale, generînd *intertextul*. Vorbim aici despre preluări de teme, de motive, de structuri discursive sau narative, de alte fenomene precum prelucrarea, parafrazarea, reformularea sau plagiatul.

2) Relaţii paratextuale, generînd *paratextul*. Avem aici de studiat structuri precum titlurile, subtitlurile, notele marginale şi de subsol, glosele intra sau infrapaginale etc.

3) Relaţii metatextuale, generînd *metatextele*. Este vorba despre comentariile de orice tip pe marginea unui text dat.

4) Relaţii hipertextuale, generînd *hipertextul*. Prin *hipertext*, Genette se referă la opere majore precum epopeile homerice în jurul cărora gravitează alte texte, precum, în cazul de faţă, *Eneida* lui Vergilius sau *Ulysses*, cunoscutul roman al lui James Joyce.

5) Relaţii arhitextuale, generînd *arhitextul*. Sunt avute în vedere, prin acest concept, structuri literare inclasabile precum *Divina Commedia*.

Chiar la o examinare superficială, vom vedea că vastul univers biblic oferă material convenabil pentru ilustrarea oricăreia dintre aceste clase. Nu am însă

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

intenţia acum de a efectua această operaţie facilă şi, desigur, utilă. Ceea ce mi-a atras atenţia din propunerile lui Genette este una din aceste clase, mai precis seria terminologică propusă de Genette spre a o circumscrie: *hipertext, hipertextualitate, hipertextual*.

Mi se pare deci util şi fertil să definim Biblia ca pe un hipertext şi să vorbim despre tradiţia biblică românească ca despre o tradiţie hiper-textuală. Avem în vedere ipoteză că textul biblic rămîne în fond, ca arhitext, acelaşi, dar este, ca formă istorică distinctă, o dată cu fiecare nouă versiune, altul. În termenii lingvisticii clasice, substanţa conţintului rămîne aceeaşi, dar forma conţinutului se reformulează mereu, în timp. Aşa încît, fără să fie singurul, hipertextul biblic este reperul ideal pentru studiul sistematic al dinamicii limbii române de cultură, din multiple perspective: perspectiva intratextuală sau descriptivă, perspectiva intertextuală sau interlingvistică (interferenţele cu limbile biblice primare), perspectiva diatextuală sau diacronică (cauzele şi finalitatea schimbărilor interne ale hipertextului biblic) şi perspectiva metatextuală sau hermeneutică (confruntarea hipertextului biblic cu ceea ce numim în mod curent tradiţia patristică sau orice alt cod hermeneutic). Toate aceste perspective complementare asupra raporturilor intra-, inter-, dia- şi meta-textuale alcătuiesc ceea ce am putea numi *istoria internă a hipertextului biblic*. Consider că, fără a se reduce la ea, în centrul abordării sistematice a ceea ce numim istoria internă a hipertextului biblic se situează *problematica lingvistică*.

Pentru planificarea studiului dimensiunii lingvistice a hipertextului biblic mi se pare potrivit să adoptăm cunoscutul model semiologic tripartit al lui Charles Morris. Avem deci a studia, complementar, cele trei niveluri ale oricărui enunţ sau text verbal: cel semantic, cel gramatical şi cel pragmatic-discursiv.

Structura semantică a textelor scripturale este de o complexitate maximă. Principiul clarităţii şi al sistematicităţii demersului ştiinţific ne obligă să distingem între o semantică lexicală, o semantică a enunţului şi una a textului ca atare. În sfera semanticii lexicale avem de pus şi de rezolvat chestiuni privitoare la lexicul comun sau structurabil, la lexicul terminologic şi la lexicul onomastic (antroponime, toponime etc.). În sfera semanticii enunţului ne putem îndrepta atenţia asupra structurilor frazeologice cu grade diferite de unitate, structuri atît de abundente în textele scripturale. În fine, în sfera semanticii textuale ne pot interesa probleme privitoare la gradul de coeziune internă a textelor biblice.

Pentru înţelegerea dinamicii istorice a constituirii normei literare la nivel gramatical (stabilizarea paradigmelor de declinare sau conjugare, stabilizarea structurilor sintactice şi a mijloacelor de realizare a relaţiilor sintactice etc.) hipertextul biblic reprezintă referinţa ideală[2].

[2] Vezi Peter Hartmann, *Religiöse Texte als linguistisches Objekt*, extras din „Sprache und Sprachverständnis". 12. Forschungsgespräch des IFZ, Salzburg, s. a., p. 100-134 şi Georg A. Kaiser, *Bibelübersetzungen als Grundlage für empirische Sprachwandeluntersuchungen*, în J. Kabatek, C.D.

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

Lingvistica contrastivă îşi poate şi ea găsi o inserţie comodă şi solidă, căci cum ar putea fi studiate mai bine diferenţele sau incompatibilităţile dintre limbi decît punînd faţă în faţă versiuni biblice în limbile respective? În această sferă a contrastivităţii se pot imagina cel puţin patru ipoteze de lucru: a) limbile comparate pot fi indiferente din punct de vedere genealogic şi tipologic, de exemplu maghiara şi română; b) limbile pot fi compatibile genealogic, de exemplu româna şi italiana; c) limbile studiate se pot situa în raportul limbă sursă–limbă ţintă, ca de exemplu româna şi slavona, româna şi maghiara sau româna şi greaca, prin traducerile biblice româneşti din secolele al XVI-lea-al XVII-lea. La alt palier, la rezultate interesante poate conduce studiul contrastiv între latină, ca „limbă mamă", şi română, că „limbă fiică", prin compararea, cu un instrumentar adecvat, între vechile versiuni latineşti, *Itala* şi *Vulgata*, şi traducerile biblice româneşti din secolul al XVI-lea.

Un teritoriu absolut virgin, care îşi aşteaptă exploratorii, este cel circumscris de dimensiunea discursiv-pragmatică a hipertextului biblic, privit ca eveniment comunicaţional primar. Un singur argument în acest sens: textele biblice conţin, prin natura lor, secvenţe de vorbire directă (şi chiar de limbă vorbită!) mult mai consistente şi mai diverse decît alte tipuri de texte vechi cum ar fi cronicile, documentele de cancelarie sau textele juridice.

În fine, lingvistica corpusurilor (*corpus linguistics*) este încă un teritoriu nou şi provocator şi pentru biblişti. Dacă informaticienii ne cer ajutorul în stabilirea şi organizarea unui corpus de texte cît mai amplu, cît mai consistent şi, pe cît posibil, cît mai reprezentativ pentru cît mai multe limbi, ne putem imagina cu mare dificultate, şi în acest caz, o sursă mai adecvată decît hipertextul biblic. Acesta reprezintă prin sine un corpus ideal, căci prezintă o omogenitate de conţinut maximă. Problematizări diverse cum ar fi studiul diacronic al varietăţilor istorice ale unei limbi, comparaţia de texte datînd din epoci diferite sau ilustrînd stiluri, genuri sau registre comunicaţionale diferite, pot fi efectuate ulterior pe această bază.

Nu putem omite să menţionăm, în această serie, vasta sferă descrisă de componenta traductologică a istoriei interne a hipertextului biblic. De peste 23 de secole, mesajul scriptural s-a „întrupat" în zeci şi sute de limbi, în istoria multora dintre limbile de cultură, mai vechi sau mai noi, jucînd chiar un rol esenţial. Cea mai tradusă carte din istoria umanităţii, Sfînta Scriptură, reprezintă, fără îndoială, paradigma cea mai completă a fenomenelor de interferenţă şi de transfer interlingvistic. Din punct de vedere traductologic, tradiţia biblică românească este încă un teritoriu foarte puţin explorat.

Pusch, W. Raible (Eds.), *Romanistische Korpuslinguistik. Korpora und Historische Sprachwissenschaft*, Tübingen, Narr (= ScriptOralia, 130), 2005, p. 71-83. La sfîrşitul unei demonstraţii convingătoare privind evidentele avantaje ale corpusului constituit de traducerile biblice pentru studiul diacronic al schimbărilor într-o limbă sau chiar într-un grup de limbi, ultimul autor conchide: „Es besteht daher kain Zweifel, dass Bibelübersetzungen eine hervorragende Grundlage für empirische Sprachwandeluntersuchungen bilden".

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

Atît despre *istoria internă* a hipertextului biblic. Să remarcăm în continuare că este nu doar posibil, ci şi necesar să avem în vedere şi *istoria externă a hipertextului biblic*, care priveşte raportarea textelor ca obiecte culturale la ansamblul condiţiilor producerii lor (motivaţii, cadru confesional, mentalităţi dominante, finalităţi, resorturi politice etc.). Ca filolog, îmi permit să sugerez colegilor cu altă opţiune epistemologică, teologi, filosofi sau istorici, de a încerca o confruntare a discursului propriu cu dimensiunea comunicaţională a textelor scripturale, o apropriere, cu alte cuvinte, a instrumentarului filologico-lingvistic. De exemplu, dacă, pe lîngă tradiţionala confruntare între gîndirea patristică şi arcanele Sfintei Scripturi, teologii şi-ar asuma provocările hermeneutice ale modernităţii, confruntîndu-le cu orizontul dogmatic sau liturgic, rezultatele ar fi, sunt sigur, spectaculoase.

Propun, ca ipoteză de lucru pentru o dezirabilă abordare interdisciplinară a istoriei externe a hipertextului biblic, distingerea, în interiorul unei tradiţii bilice, a trei etape istorice: 1) textualizarea, 2) contextualizarea şi 3) oficializarea.

1) Etapa *textualizării* s-ar putea defini drept secvenţa din istoria unei limbi în cadrul căreia, succesiv sau simultan, prin traduceri (de la reproducerile literale pînă la prelucrări libere), întregul corpus biblic este transpus în respectiva limbă.

2) Prin *contextualizare* înţelegem etapa de integrare a conţinuturilor scripturale în dinamica existenţei istorice a unei comunităţi. Putem distinge diferite dimensiuni ale contextualizării, de exemplu: contextualizare confesională, contextualizare eclesiologică, confesionalizare identitară, contextualizare politică etc.

3) În fine, *oficializarea* poate fi văzută drept etapa finală, în care o anumită versiune a Bibliei este declarată drept *textus receptus* al unei anumite Biserici sau comunităţi ecleziale.

Voi încerca să dezvolt cu alt prilej aceste idei.

2. Stadiul cercetării

Voi trece acum la o analiză succintă a „stadiului cercetării" a ceea ce am convenit să numim „tradiţie biblică românească". Cînd m-am referit la necesitatea restituirii formei autentice a vechilor texte româneşti, am avut în vedere în special problema paleografiei chirilice româneşti, una dintre cele mai specifice probleme ale filologiei româneşti. Se ştie că decizia istorică, luată prin consensul societăţii româneşti la jumătatea secolului al XIX-lea, de a renunţa la grafia chirilică tradiţională, veche de 7-8 secole, în favoarea grafiei latine, decizie cu consecinţe culturale enorme, a creat culturii româneşti o problemă majoră. Este vorba despre incapacitatea persoanelor cu instrucţie normală de a citi direct textele româneşti redactate în secolele anterioare în grafie chirilică şi, implicit, de justificarea transpunerii textelor chirilice în grafia nouă, pe baze latine. Doar că această transpunere nu este şi nu poate fi o operaţie simplă şi automată; ea reclamă o specializare paleografică strictă, precum şi o solidă pregătire filologică generală. Între simpla transliterare şi diferitele propuneri de transcriere fonetică interpretativă, filologia românească nu a ajuns

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

încă la un consens, mai ales în privinţa transcrierii unor slove chirilice speciale, a iusurilor, ierurilor şi a slovei iati, ca să nu menţionăm decît pe cele mai spinoase. În aceste condiţii, prin asumarea unor numeroase inconsecvenţe, reprezentanţi ai celor trei generaţii care s-au succedat în istoria filologiei româneşti, generaţia lui Timotei Cipariu şi Bogdan Petriceicu Hasdeu, generaţia lui Ioan Bianu, I. A. Candrea şi S. Puşcariu şi generaţia lui Ion Gheţie şi N. A. Ursu, au reuşit să acopere din punct de vedere critic-filologic textele biblice în limba română importante, manuscrise sau tipărite, din secolul al XVI-lea şi, parţial, şi din secolul al XVII-lea. O menţiune specială nu doar în editarea a numeroase texte româneşti vechi, ci şi în clarificarea multor probleme filologice de detaliu se cuvine Şcolii Filologice create de Ion Gheţie în a doua jumătate a secolului XX la Bucureşti. În persoana oaspetului nostru de onoare al Simpozionului nostru, prof. Gheorghe Chivu, autor al magistralei ediţii critice a Codicelui Sturdzan, omagiem pe unul dintre reprezentanţii proeminenţi ai acestei Şcoli. Întrucît în sînul acestei şcoli s-a acumulat o imensă experienţă şi o cunoaştere profundă a secolului al XVI-lea, îmi permit să sugerez prof. Chivu iniţierea reeditării critice unitare, cu mijloacele tehnice actuale, a întregii opere a lui Coresi.

Revenind acum la interesul strict al comunicării de faţă, menţionez următoarele. Biblia tipărită la Bucureşti în 1688 a fost editată integral, în condiţii filologice, de două ori: o dată în 1988, sub auspiciile Patriarhiei Române, de un grup mare de filologi din Bucureşti şi Cluj, coordonat de I. C. Chiţimia, şi a doua oară la Iaşi, în două volume, în anul 2001, de un colectiv coordonat de Vasile Arvine şi Ioan Caproşu. Se adaugă editarea parţială a celor 9 volume din seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, despre care am vorbit deja mai sus. Filologilor clujeni coordonaţi de Ioan Chindriş le datorăm două importante ediţii biblice. Este vorba de Biblia lui Samuil Micu (Blaj, 1795), retipărită integral, cu textul chirilic în facsimil şi cu transcriere fonetică interpretativă, la Roma, în anul 2000, şi de versiunea inedită a Bibliei, realizată în anii 1760-1761 de un grup de cărturari ardelenei conduşi de episcopul greco-catolic Petru Pavel Aaron şi publicată, în anul 2005, în cinci volume, sub coordonarea aceluiaşi Ioan Chindriş şi cu un cuvînt înainte al acad. Eugen Simion.

3. Potenţial şi perspective

Care sunt acum perspectivele de studiu şi pe ce potenţial ne-am putea baza, generaţia actuală de filologi, activi sau în devenire. Mai întîi aş vrea să menţionez, ca un element încurajator, puternicul reviriment al studiilor biblico-filologice în Franţa, Spania şi Italia, ţări în care lingviştii şi filologii au neglijat, uneori chiar disprețuit textele biblice, ca obiect al studiului filologic. Cu altă ocazie, poate, voi prezenta cîteva asemenea mari proiecte de editare a vechilor versiuni biblice în franceză, italiană sau spaniolă. Pe de altă parte, nu ar trebui să ne descurajeze nici declinul accentuat al studiilor clasice, ca să nu mai vorbim de dispariția aproape

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

totală a limbii slavone din programele universităţilor. Această deficienţă s-ar putea remedia prin organizarea unor linii de studiu sau masterate, specializate sau interdisciplinare. Presupunînd că entuziasmul nu a dispărut şi că printre foarte tinerii noştri colegi vom găsi întotdeauna cîţiva care să dorească să ne urmeze în această profesie, ne mai rămîne să convingem pe potenţialii finanţatori că această componentă majoră a culturii noastre, românească şi europeană în acelaşi timp, merită să fie cultivată, cunoscută şi conservată.

M-aş întoarce acum din nou la punctul de plecare al consideraţiilor pe care vi le-am expus, şi anume cel filologic. Pentru o bună şi eficace abordare ştiinţifică a istoriei interne a hipertextului biblic, în permanentă conexiune epistemică şi metodologică cu istoria sa externă, cu alte cuvinte, pentru elaborarea lucrărilor de sinteză care se impun (evoluţia variantei biblice a stilului bisericesc al limbii române, o istorie completă a tradiţiei biblice româneşti, evoluţia terminologiei bisericeşti a limbii române, evoluţia normelor limbii literare la toate palierele sale etc.), avem nevoie de un corpus de instrumente de lucru, care deocamdată ne lipsesc şi pe care tot noi ar trebui să ni le întocmim. Menţionez cîteva asemenea instrumente, pe care le consider mai stringent necesare.

Dezideratul major, care, o dată înfăptuit, ar fi o bună premiză pentru realizarea unui corpus în înţelesul actual al acestui termen, ar fi realizarea unor *ediţii critice integrale* pentru cele aproximativ 15 versiuni biblice româneşti importante, în special pentru cele cu caracter inovator: versiunea Milescu (Ms. 45), versiunea Daniil Panoneanul (Ms. 4389), Biblia de la Petersburg (1819), versiunile Filotei, Şaguna, Heliade, Aristia, primele biblii „britanice" (1863, 1874, 1911, 1921), versiunea sinodală din 1914, versiunile princeps Dumitru Cornilescu şi Radu-Galaction. Întrucît tipărirea pe hîrtie s-ar putea dovedi costisitoare şi ar solicita mult timp, am putea începe această operaţie de editare cu un proiect *Biblia românească on line*, o colecţie virtuală, uşor accesibilă a tuturor bibliilor româneşti, sau cel puţin a celor mai importante, scanate cu profesionalism. Un început l-am făcut în cadrul proiectului MLD, scanînd, pentru uzul intern, textele biblice menţionate.

O urgenţă ar fi elaborarea unei *Bibliografii analitice* a studiilor biblice în limba română, instrument filologic indispensabil.

Ce ne lipseşte acut este de asemenea şi *o concordanţă biblică românească*, generală, după modelul existent pentru alte limbi de cultură. Este un obiectiv realizabil. O dată cu finalizarea seriei *Monumenta linguae Dacoromanorum*, pe baza indicelui exhaustiv, am putea începe lucrările la această concordanţă generală prin întocmirea uneia parţiale, între *Biblia de la Bucureşti* şi *Septuaginta*.

În sfera lexicografiei speciale ne-am putea concentra forţele spre redactarea următoarelor dicţionare:

– un *dictionar istoric* grec-român al Noului Testament;

– un dicţionar de echivalenţe biblice român-grec-slavon, care ar putea fi de asemenea istoric şi care, după modelul cunoscutului *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-*

BDD-A19561 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)

Latinum al lui Miklosich, s-ar putea intitula *Lexicon Biblicum Graeco-Palaeoslovenico-Dacoromanum*;

– dicționare istorice de onomastică biblică (antroponime, toponime, hidronime, horonime, etnonime);

– dicționare de frazeologisme, expresii, sintagme, proverbe (tot ceea ce se cuprinde în conceptul coserian de „vorbire repetată") cu originea primară în textele biblice. Acestea ar putea fi monolingve, bilingve sau plurilingve.

Concluzia acestor sumare considerații se impune, cred, de la sine: tradiția biblică românească, în sensurile pe care am încercat să le disociez și să le definesc mai sus, reprezintă în sine un domeniu de cercetare vast și fascinant, în interiorul căruia, luînd eventual ca reper de bază și pivot metodologic dimensiunea filologică și textologică, specialiști în discipline conexe sau învecinate (lingviști, semioticieni, poeticieni, istorici literari, esteticieni, antropologi sau etnologi, filosofi sau teologi, istorici ai mentalităților sau sociologi) s-ar putea întîlni într-un efort de cunoaștere comun.

BDD-A19561 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:35 UTC)